

Sprawozdanie z ogólnopolskiej konferencji naukowej pt. *Paweł Jasienica* *W studziesięciolecie urodzin, Łódź,* *7–8 listopada 2019 roku*

W dniach 7–8 listopada 2019 r. w budynku Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego (dalej: UŁ) w Sali Rady Wydziału toczyły się obrady ogólnopolskiej konferencji naukowej *Paweł Jasienica. W studziesięciolecie urodzin*, która została zorganizowana przez Wydział Filozoficzno-Historyczny UŁ, Katedrę Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii, Katedrę Historii Polski XIX wieku, Towarzystwo Historiograficzne oraz Muzeum Historii Polski.

Organizatorzy tego ambitnego przedsięwzięcia postawili przed sobą trzy zasadnicze cele. Po pierwsze, ich intencją było przypomnienie biografii Pawła Jasienicy (właściwie Leon Lech Beynar). Po drugie, zamierzano dokonać oceny i interpretacji jego twórczości z perspektywy współczesnych badaczy przez pryzmat jego prac od tych dotyczących archeologii aż po publikacje koncentrujące się na XIX w. Po trzecie wreszcie, próbowano odpowiedzieć na pytanie, co w istocie przetrwało z jego intelektualnego dorobku, a także na ile twórczość ta towarzyszy nam dziś i nas inspiruje.

Spotkanie otworzył prof. dr hab. Rafał Stobiecki, który powitał wszystkich zebranych, władze dziekańskie, dyrekcję Instytutu Historii oraz Ewę Beynar-Czeczot, córkę Pawła Jasienicy. Następnie głos zabrał dr Andrzej Kompa, prodziekan Wydziału Filozoficzno-Historycznego ds. jakości kształcenia, który podkreślił, że konferencja była długo wyczekiwanym wydarzeniem, tym bardziej że wznowione prace głównego bohatera w dalszym ciągu znajdują się na półkach księgarskich i inspirują szerokie grono odbiorców, nawet jeśli pewne ustalenia nie wytrzymały już próby czasu. Kończąc wypowiedź, wyraził nadzieję, że obrady będą obfitowały

w owocne dyskusje. Głos zabrał również prof. dr hab. Dariusz Jeziorny, dyrektor Instytutu Historii, witając wszystkich i gratulując tej niezwykle cennej inicjatywy. Nawiązał ponadto do popularyzatorskiej wartości prac Beynara, doceniając ich wyjątkowy styl oraz podkreślając wieloaspektowy wymiar tej postaci.

Pierwszego dnia konferencji (7 listopada) obradom przewodniczyła dr hab. Anna Kowalska-Pietrzak, prof. UŁ. Jako pierwszy wystąpił dr Kamil Śmiechowski (UŁ), który w ciekawy sposób ukazał Symbirsk w czasach Pawła Jasienicy, czyli miejsce, w którym historyk przyszedł na świat w 1909 r. Położone nad środkowym biegiem Wołgi miasto o statusie guberni, miało wyjątkowo rosyjski charakter, choć zamieszkiwali je przedstawiciele innych nacji. Referent dokonał szczegółowej charakterystyki Symbirska, zwracając uwagę na topografię, zabudowę, układ ulic i innych obiektów. Miasto to na przełomie XIX i XX w. funkcjonowało jako prężnie działające centrum handlu. Zdominowane przez lokalną elitę, zawdzięczało jej rozmaite instytucje kultury. W Symbirsku nie zapomniano o edukacji na szczeblu podstawowym i średnim. Prelegent zwrócił uwagę na to, że ośrodek ten wyróżniał się na tle innych miast o podobnym statusie pod względem rozwoju kulturowego i religijnego.

W kolejnym referacie dr Arkadiusz Kierys (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) dokonał próby nakreślenia intelektualnego portretu Pawła Jasienicy, mówiąc o wczesnych latach jego edukacji oraz źródłach inspiracji i fascynacji. Ważną rolę w jego życiu odgrywała literatura piękna – największe wrażenie wywarł na nim *Faraon* Bolesława Prusa. Nie bez wpływu na formację miały również ówczesne wydarzenia, np. wojna domowa w Rosji czy traktat brzeski (1918). Autor referatu wskazał ponadto na szerokie horyzonty intelektualne Beynara, co przejawiało się w czytaniu prasy o różnym zabarwieniu ideowym, uczestnictwie w spotkaniach literackich, zainteresowaniu sztuką i teatrem, sięganiu do literatury polskiej i światowej. W kontekście tematyki podjętej przez prelegenta dużą rolę odgrywały również kontakty Beynara z ówczesnymi wybitnymi historykami, by wymienić w tym miejscu profesorów: Mariana Zdziechowskiego, Feliksa Konecznego czy Stanisława Zyndrama Kościałkowskiego, pod którego kierunkiem napisał pracę magisterską poświęconą roli i działalności Aleksandra Oskierki w powstaniu styczniowym. Prelegent próbował również odpowiedzieć na pytanie, co wspomniany Kościałkowski dostrzegł

w młodym wówczas adeptcie historii. Badacz wskazał na takie kompetencje, jak: umiejętność hermeneutyki i heurystyki, krytyka materiału, wyważone wyciąganie wniosków i przede wszystkim zdolności syntetyzowania.

W kolejnym wystąpieniu dr Danuta Piotrowska (Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie) oraz prof. dr hab. Jacek Lech (Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk) opowiedzieli o archeologicznych zainteresowaniach historyka. Zgodnie zwrócili uwagę na to, że jego prace z tego zakresu poprzedzały najbardziej znane w nieco późniejszym czasie publikacje o tematyce historycznej. W latach 1949–1961 archeologia zajmowała ważną część jego dorobku. Opisując swoje peregrynacje archeologiczne (Gniezno, Ostrów Lednicki, Tum, Giecz, Kalisz), stworzył w istocie nowy rodzaj reportażu, który można określić właśnie jako archeologiczny. Zainteresowania z tego zakresu miały swoje podłoże w ówczesnej sytuacji politycznej Polski. Referenci stwierdzili, że podejmowana tematyka okazała się swego rodzaju tematem zastępczym. Archeologia stanowiła swoisty azyl, ale wpisywała się jednocześnie w działalność propaństwową, toteż dzięki temu odkrył dla siebie archeologię, jakkolwiek w momencie, kiedy zajął się historią, nie poruszał już w zasadzie tej tematyki.

Ostatni referat, autorstwa dra Konrada Rokickiego (Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie) dotyczył kontaktów Pawła Jasienicy ze Związkiem Literatów Polskich. Prelegent na wstępie prześledził motywy, kierujące Beynarem w momencie dołączenia do wspomnianej organizacji w 1951 r. i wynikającą z tej przynależności aktywność, a następnie omówił jego działalność jako literata, który współpracował z czasopismem „Po Prostu” i „Klubem Krzywego Koła”, w którym – jak się później okazało – pełnił funkcję ostatniego prezesa. Był ponadto jednym z sygnatariuszy tzw. Listu 34, czyli noty protestacyjnej polskich intelektualistów przeciw cenzurze, przez co ściągnął na siebie uwagę agentury. Referent skonstatował, że Beynar nie spotkał się z pomocą ze strony Związku Literatów Polskich w czasie kampanii antysemitkiej, ale podkreślił wyraźnie, że umierając w 1970 r., odchodził jako symbol niezłomności i niezależności poglądów.

Pierwszy dzień konferencji zamknęła projekcja filmu *Różyczka* (kino Bodo, ul. Rewolucji 1905 roku 78/80) z udziałem dr hab. Ewy Nowiny-Sroczyńskiej, prof. UŁ oraz publiczności, spotkanie prowadził Paweł Spodenkiewicz. Film – bazujący na wątkach bio-

graficznych Beynara – stał się swego rodzaju pretekstem do pogłębianej dyskusji i refleksji nad jego życiem oraz działalnością.

Następnego dnia (8 listopada) panel moderował prof. dr hab. Rafał Habielski (Uniwersytet Warszawski, dalej: UW). Pierwszy referat wygłosił prof. dr hab. Jan Pomorski (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), który nakreślił wizję dziejów Polski lansowaną przez Pawła Jasienicę. Badacz zwrócił uwagę na sposób prezentowania dziejów ojczystych z pozycji polonocentrycznych, które kreślił na podstawie źródeł oraz ustaleń historyków. Beynar świadomie wybrał formę eseju historycznego i – jak sam zresztą stwierdzał – nie rościł sobie pretensji do nauki, co jednak nie zwalniało go z odpowiedzialności za adekwatny przekaz, który miał być jak najbardziej rzetelny. Jego twórczość charakteryzowała skłonność do historiozoficznych uogólnień, a jednym z zasadniczych celów jego pisarstwa było wyciąganie wniosków z historii.

Polskę Piastów z perspektywy ówczesnej i współczesnej mediewistyki przybliżyła dr hab. Anna Kowalska-Pietrzak, prof. UŁ. Referentka wskazała na to, w jaki sposób współcześni autorowi badacze historii Polski średniowiecznej (Kazimierz Tymieniecki, Aleksander Gieysztor, Benedykt Zientara) odbierali jedną z jego najbardziej znanych i poczytnych książek. Publikacja, mimo uwag krytycznych, spotkała się z wieloma głosami pozytywnymi ze strony środowiska akademickiego, pojawiały się bowiem głosy, że jego praca została napisana sumiennie oraz w sposób przystępny dla przeciętnego odbiorcy, a sam autor korzystał z najnowszych i dostępnych mu ustaleń nauki. Autorka referatu podkreśliła, że na gruncie dzisiejszej mediewistyki można znaleźć szereg faktów, które wprawdzie straciły już na swojej aktualności, ale mimo to książka nadal jest cenna i warto do niej sięgać.

Wizją Polski Jagiellonów w twórczości Pawła Jasienicy zajął się prof. dr hab. Andrzej Zakrzewski (UW), który w swoim wystąpieniu skupił się na kilku kluczowych wątkach: bazie opracowań i źródeł, z których Beynar korzystał, ograniczeń cenzury PRL (pisał wszakże w opozycji do marksizmu) czy wreszcie na czynnikach, które wywarły wpływ na jego wizję dziejów. Uczony podkreślił, że mimo swego początkowego krytycyzmu wobec dynastii Jagiellonów Beynar z czasem jednak, pod wpływem nowej literatury przedmiotu, własnych przemyśleń i zelżenia cenzury, zrewidował swoje poglądy.

Wspomniany referat kończył pierwszą część wystąpień, po której nastąpiła ożywiona dyskusja i przerwa kawowa, podczas której kontynuowano wymianę myśli i spostrzeżeń.

Drugą część panelu otworzyła dr hab. Jolanta Kolbuszewska, prof. UŁ. W wystąpieniu poświęconym wizerunkowi kobiet na przykładzie *Ostatniej z rodu* badaczka stwierdziła, że jest to wyjątkowe dzieło, w którym autor przywracał postać Anny Jagiellonki, gdyż wcześniejsza historiografia nie wykazywała przesadnej fascynacji tą postacią. Pracy nie można także uznać za klasyczną biografię, gdyż dla autora istotną rolę odgrywały również inne czynniki: tło historyczne, polityka, przyroda, klimat. Ocena głównej postaci jest pozytywna, historyk bowiem ukazał Annę jako kobietę niezwykle uzdolnioną, myślącą przyszłościowo, eksponując jej siłę i predyspozycje do uprawiania polityki.

Kolejny referat, autorstwa dr hab. Marty Sikorskiej-Kowalskiej, prof. UŁ dotyczył tematyki powstania styczniowego w twórczości Beynara w świetle książki *Dwie drogi*. Pisarz podkreślał w pracy sens i znaczenie insurekcji, a sam tytuł – zdaniem prelegentki – można rozumieć dwojako. Pierwsza propozycja interpretacyjna to oczywiście dylemat między faktycznym zrywem a ugodą. Druga natomiast to zwrócenie uwagi na dwa cele powstania, tj. niepodległościowy i postępowy (postęp cywilizacyjny, socjalny, ekonomiczny). Leon Lech Beynar charakteryzował w tej pracy sylwetki przywódców powstania, porównywał sytuację chłopów w Cesarstwie Rosyjskim i Królestwie Polskim, bronił postawy „czerwonych”. Zachował jednak zdrowy rozsądek w ocenie powstania styczniowego.

W następnym referacie dr hab. Sławomir Nowinowski, prof. UŁ opowiedział o recepcji twórczości Jasienicy w przeszłości, odwołując się również do swoich wspomnień z dzieciństwa. Pisarstwo to elektryzowało i fascynowało ówczesnych, wielu ludzi wychowywało się na jego pisarstwie, które stanowiło niezbite świadectwo odwagi autora w trudnych czasach. Całościowe spojrzenie na dzieje Polski ekscytowało o wiele bardziej niż historia *stricto* akademicka. Adresował on bowiem swoje prace do ludzi urodzonych w PRL, aby uświadomić im, że są spadkobiercami dziedzictwa Polski Piastów, Jagiellonów i Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jego działalność pisarska stała się znakiem sprzeciwu wobec oficjalnej historiografii marksistowskiej.

Po przerwie obiadowej w Sali Rady Wydziału odbyło się spotkanie z E. Beynar-Czczot, któremu przewodniczył prof. dr hab. R. Stobiecki. Rozmowa okazała się niezwykle interesująca, gdyż podczas niej padło wiele pytań dotyczących prywatnych relacji z ojcem, wspomnień z dzieciństwa, a także motywów napisania biografii zatytułowanej *Mój ojciec. Paweł Jasienica*. W końcowej części sama zainteresowana podzieliła się swoimi przemyśleniami dotyczącymi przesłania, które niosła kolejnym pokoleniom twórczość jej znakomitego rodziciela.

Na tym oficjalnie zakończono konferencję, podczas której nie zabrakło cennej wymiany poglądów. Czas przewidziany na dyskusję okazywał się niewystarczający, a rozmowy niejednokrotnie przenosiły się do kularów. Obrady niewątpliwie spełniły zamierzony cel, przybliżając wielowymiarową postać Pawła Jasienicy.

ŁUKASZ ĆWIKŁA
UNIwersytet Łódzki* / UNIVERSITY OF LODZ
 <http://orcid.org/0000-0002-3564-7838>

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Średniowiecznej, e-mail: lukasz.cwikla@uni.lodz.pl